

A normaszegő magatartás megjelenése szegregált lakótelepeken

SZIJÁRTÓ Lívია¹

A rendszerváltás után hazánkban gazdasági differenciálódási folyamat indult el, amelynek következtében sokan munkanélkülivé váltak, míg mások a piaci verseny kialakulása során komoly anyagi előnyre tettek szert. Az ország egyes térségeiben nem következett be gazdasági fellendülés, az elszegényedés pedig a jobb anyagi helyzetben lévők migrációjával és a lakóházak elértéktele- nedésével járt együtt. Ezekben a területeken tartóssá vált a munkanélküliség, a létbizonytalanság és a mélyszegénység. Az elmaradott térségekben élők lehetőségei korlátozottak mind az oktatás, mind a foglalkoztatottság terén. A gazdasági alapon létrejövő lakóhelyi szegregáció hosszabb távon gyengíti az állam szabályozó szerepét, ezáltal megnöveli a normaellenes magatartás valószínűségét. Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a szegregált élethe- lyzetből fakadó szocializációs és társadalmi nehézségeket.

Kulcsszavak: lakóhelyi szegregáció, szocializációs problémák, szegénység, antiszociális viselkedés, bűnözés

A rendszerváltás utáni Magyarországon számos szociális és gazdasági változás következett be, a piaci viszonyok kialakulása, a növekvő munkanélküliség és az egyenlőtlenségek miatt sokan szorultak a társadalom peremére. Az elszegényedésből, a kitörési lehetőségek hiányából fakadó nehézségeket a társadalmi kirekesztés, a szegregáció gyakran tovább súlyosbítja. Soósné Velencei Ildikó szerint „a szegregációt a hazai szakirodalom leggyakrabban a területi elhelyezkedéssel, lakhatással és az ebből következő intézményi elkülönítéssel kapcsolatban használja. Szegregációnak nevezzük azt a jelenséget, amikor egy-egy településen belül a különböző társadalmi rétegek, etnikai csoportok lakóhelye élesen elkülönül egymástól. A szegregáció együtt jár a jövedelmi viszonyok és a települési infrastruktúra lényeges egyenlőtlenségeivel.”² A társadalmi kirekesztés fontos kritériuma, hogy nemcsak szegénységet jelent, hanem a kulturális, jogi és politikai joggyakorlás lehetőségének hiányát is.³

Magyarországon az oktatásban jelentkező szegregáció okoz nagy problémát, amely főként a roma származású állampolgárokat érinti. Míg a magyar családoknál elfogadott az iskola intézménye mint nevelési jogkört gyakorló közösség, addig a cigány családok-

1 SZIJÁRTÓ Lívია pszichológus, Terrorrelhárítási Központ, PhD-hallgató, NKE Hadtudományi Doktori Iskola
Lívია SZIJÁRTÓ, psychologist, Counter Terrorism Centre, PhD student, National University of Public Service, Docto-
ral School of Military Sciences
orcid.org/0000-0002-7623-7173, szijartolivia@gmail.com

2 Soósné (2010) 18–23.

3 Egedy (2001) 91–110.

nál elterjedt nézet, hogy a nevelés kizárólag a szűk család feladata. Az otthoni teendők, a családi programok emiatt szélsőséges esetben az iskola rovására mehetnek.⁴ Már a két világháború között is történtek olyan próbálkozások, amelyekkel a szakemberek azt szerették volna elérni, hogy nagyobb legyen az iskolába járási hajlandóság a romák körében, azonban ez akkor kevés eredménnyel zárult. Soósné⁵ a roma gyerekek iskolai szegregációjával kapcsolatban azt írja, hogy az elmúlt években megnőtt azoknak az iskoláknak a száma, ahová többségében romák járnak.

A fentiek miatt a romák az oktatás területén kirekesztettséget élhetnek át, amely szorosan összefügg a lakóhelyi szegregációval is: a szocializmus idején a cigányság nagy része még olyan telepeken élt, ahol a víz- és áramellátás sem volt biztosított. Habár voltak próbálkozások ezek felszámolására, a magyarországi romák jelentős része ma is a gazdaságilag és infrastrukturálisan elmaradott térségekben él.

A lakóhelyi szegregáció kialakulásának főbb elméletei

Kormányzati és állampolgári szinten is komoly problémát okoz a fent említett, romákkal szembeni szegregáció, azonban fontos kiemelni, hogy a kirekesztés nem kizárólag etnikai alapon történhet. Magyarországon az elmaradottabb régiókban, a gettósodott kerületekben élők szegregált helyzetük miatt nehezen tudnak alkalmazkodni a társadalmi többséghez. A hatályos 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet alapján⁶ *a szegregált vagy szegregációval veszélyeztetett terület olyan egybefüggő terület, amelyen az alacsony társadalmi státuszú családok koncentráltan élnek együtt, vagy a társadalmi státuszcsökkenés jelei tapasztalhatók, ezért a területen közösségi beavatkozás szükséges; szegregációval veszélyeztetett terület lehet egy önálló településrész, de részét képezheti egy vagy több településrésznek is.*

A lakóhelyi szegregáció nem kizárólag magyarországi probléma: az Amerikai Egyesült Államokban, habár jogilag tiltják a lakóhelyi szegregációt, mégis nagy számban léteznek etnikai alapon elkülönülő negyedek, kerületek a nagyvárosokban. Egy 2006-os tanulmány⁷ Detroit város példáján keresztül mutatja be a szegregációs folyamatokat. A szerzők Fossett szegregációs elméletét⁸ vizsgálják, miszerint a szegregáció létrejöttéhez alapvetően három feltétel szükséges:⁹

- az első, hogy egy adott terület kisebbsége az etnikailag változatos környezetet preferálja, tehát olyan környezetet választ lakóhelynek, ahol a társadalmi többség jelentős számban képviselteti magát,
- a második feltétel, hogy a diverzitást preferáló kisebbségek a lakóhelyválasztás során intézményi diszkriminációval szembesüljenek (pl. ingatlanügynökök ré-

4 Soósné (2010)

5 Uo.

6 Elérhető az alábbi linken: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200314.KOR

7 Macy – Van de Rijt (2006) 275–288.

8 Mark Fossett a texasi egyetem szociológia tanszékén tanít, elméletének lényege, hogy a szegregációt gyakran a kisebbség belső preferenciái hozzák létre.

9 Macy – Van de Rijt (2006)

széről), és hogy a területen élő többségi képviselők ellenségesen és kirekesztően viselkedjenek velük szemben,

- a harmadik pedig, hogy a diszkrimináló és kirekesztő kényszerek hiányában a kisebbségi lét szerepe csökkenni fog (asszimiláció), míg fennállásuk esetén lakóhelyi szegregáció alakul ki.

Fossett szerint a harmadik feltétel a legfontosabb, mivel a deliberalizáció és a diszkrimináció együttesen határozzák meg a szegregáció kialakulását.¹⁰ Ennek értelmében a kisebbségek alapvetően a sokszínű környékeket preferálják, azonban csak akkor, ha ott nem találkoznak kirekesztő viselkedéssel. A szegregáció és a kirekesztés egymást erősítő folyamatok, mivel a diszkrimináló normák felerősítik a kisebbség elkülönülési motivációit is.

Egy, az ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszékén készült kutatás¹¹ a lakóhelyi szegregáció kapcsán a Shevky és Bell által kidolgozott társadalmi téranalízist¹² mutatja be, és Budapest (1991 és 2001 közötti időszak) példáján keresztül elemzi a módszer gyakorlati hasznát. Az eljárás lényege, hogy a társadalmi helyzet, a családi-vagyoni állapot és az etnikai státusz alapján csoportosítja a városi körzeteket. A társadalmi pozíciót a fizikai foglalkoztatottak aránya és a képzettségi átlag határozza meg, a családi-vagyoni helyzetet a száz termékeny korú nőre jutó öt év alatti gyermekek aránya, a munkavállaló nők aránya és a családi házak száma mutatja be, míg a szegregációs indexet az etnikai sokszínűség fogja képviselni. A kutatók eredményei alapján a rendszerváltás után Budapesten a társadalmi pozíció értéke a belső budai, a pesti belvárosi (5. kerület, Lipótváros) kerületekben volt a legmagasabb. Ez a 2000-es évek elejére annyiban módosult, hogy több terület is jelentős fejlődésen ment keresztül (16., 17. kerület, Pesthidegkút, a 3. és 22. kerület egyes részei), míg körvonalazódtak a hátrányos helyzetű kerületek is; több szegregált telep alakult ki Kőbányán, Külső-Ferencvárosban vagy éppen Soroksár egyes részein. A családi-vagyoni helyzet tekintetében a legjobb eredménnyel a Hungária-gyűrűn kívüli körzetek rendelkeztek az 1990–2000-es években. Ennél a faktornál is megfigyelhető, hogy tíz év alatt az elmaradott területek koncentráálódtak. A kutatás a társadalmi téranalízis módszerével definiálja, hogy a magyar fővárosban mely területek szegregálódtak az elmúlt évtizedekben.

Szoboszlai Zsolt szociológus 2004-es cikkében¹³ a szegénység, a marginalizáció és a szegregáció kapcsolatával foglalkozik. Szerinte, habár a társadalmi peremterületre szorulás és a szegregáció szoros kapcsolatban áll egymással, a két fogalom mégsem azonos. Szoboszlai értelmezésében a szegénység a rossz anyagi helyzetet jelenti, amely erősen korrelál a társadalmi beilleszkedés akadályozottságával. Mivel egy adott település típusa meghatározza a jövedelmi rétegződést, ezáltal az fontos szerepet játszik mind a szegénység, mind a szegregáció kialakulásában. A fentiekén kívül az anyagi problémák több egymás után következő generációt is érintenek, emiatt ezek a családok

10 Uo.

11 Berényi-Zábrádi (2006) 10.

12 A II. világháború után egy Los Angeles-i kutatócsoport a lakóhelyi térszerkezetet az ott lakók társadalmi helyzete alapján vizsgálta. A modell az urbanizáció miatt bekövetkező szociológiai változásokat mutatja be.

13 Szoboszlai (2004) 25–42.

a társadalmi hierarchia legalján szerepelnek, továbbá térbeli és gazdasági szegregációt élnek át.¹⁴ A marginalizálódott réteg életében sérülnek azok a társadalmi és politikai jogok, amelyek hiánya tartós kirekesztettséghez vezet.¹⁵ A lakóhelyi szegregáció az eddigiek alapján azt jelenti, hogy ez a hátrány a térben is manifesztálódik, mint például egyes gettósodott nagyvárosi kerületekben, aprófalvakban vagy a városszéli lakótelepeken. Szoboszlai kiemeli, hogy szegregációról nem csak a szegény rétegek esetében beszélhetünk, a tehetősebb lakóhelyeken élők is gyakran szegregálódnak.

A lakóhelyi szegregáció típusai

A szegregáció általános fogalmi bevezetése után érdemes megnézni annak típusait. A szegregáció egyik megjelenési formája az aprófalvas települési zárvány. 1945 után a munkanélküliség, a nem megfelelően kialakított infrastruktúra miatt azok, akiknek lehetőségük volt rá, tömegesen vándoroltak el a falvakból, amelyek nem biztosítottak számukra megélhetést. Így ezek kis létszámú, elmaradott községekké váltak. A migrációs folyamatok és a szociális, anyagi lehetőségek hiánya miatt felerősödött a különböző települések közötti egyenlőtlenség, amelynek általánosságban a romák a legnagyobb vesztesei, mivel ők vették birtokba az aprófalvakban az elnéptelenedett házakat.¹⁶ Ez végül negatív spirálhoz vezetett, hiszen a magasabb mobilitással rendelkező személyek még nagyobb számban költöztek el az aprófalvakból, megnőtt a hátrányos helyzetűek aránya az adott helyen, ez pedig további elértéktelenedéssel és vonzerőcsökkenéssel járt együtt.

A lakóhelyi szegregáció másik, leggyakrabban emlegetett példája a nagyvárosi lakótelep; főként a szocialista rendszerben számtalan telep épült Budapesten és a vidéki városokban. Kialakulásukban mind társadalmi, mind gazdasági tényezők szerepet játszottak. Habár már a múlt századforduló táján felmerült az igény ilyen lakóövezetek felépítésére, tömegesen csak 1945 után terjedtek el, mivel ekkorra alakult ki lakásínség az urbanizáció és a népességnövekedés miatt.¹⁷ A nyugat- és a kelet-európai lakótelepek nagy eltérést mutatnak, azonban mindegyikre jellemző, hogy homogén rendszert alkotó terület, amelynek társadalmi szerkezete sajátos és egyedi.¹⁸ Magyarországon a lakótelepek a szocialista rendszer egyik jelképévé váltak. Egedy¹⁹ 2001-es cikkében részletesen bemutatja a budapesti lakótelepek létrejöttének történetét a 2000-es évek elejéig.

A lakótelepi építkezések első hulláma az ötvenes évekre tehető, ekkor a legfőbb szempont a takarékoság volt, ezért a lakások a belvárosban épültek, ahol már kialakult infrastrukturális háttér biztosította az otthonteremtés lehetőségét. Ezekre a házakra

---

14 Uo.

15 Uo.

16 Soósné (2010)

17 Egedy (2001)

18 Uo.

19 Egedy Tamás az ELTE-n doktorált földtudományból, kutatási területe a városföldrajz, a nagyvárosi lakótelepek helyzete, a városrehabilitáció.

jellemző, hogy illeszkednek a környezetükhöz, nem túl kirívóak és magasak, továbbá kevés lakás tartozott egy tömbhöz. A korban nagy előrelépésnek számított, hogy a főként egyszobás lakásokhoz fürdőszoba is járt. A következő évtizedben a lakótelepek már a külső kerületekben épültek. Erre a korra jellemző a paneltechnika elterjedése, a különböző típusú építetett tömbök létrejötte. Az 1960-as években épült lakások presztízse a mai napig kiemelkedő, mivel akkoriban magasan kvalifikált személyek vették birtokba a lakásokat. Az 1970-es években a lakóházak szovjet típusú nagypaneles technikával, a város szélén lévő, teljesen elhagyatott területeken épültek. Mivel az előállítási költségük igen alacsony volt, továbbá a minőség helyett a mennyiség volt a meghatározó szempont, később sok technikai probléma merült fel a lakásokkal kapcsolatban. Az elkészült épületek főként önkormányzati tulajdonban voltak, a lakásokat a szociálisan rászorulóknak vették igénybe. Napjainkban ezek a telepek néznek szembe a legtöbb nehézséggel, presztízsiük alacsony, a lakások nehezen értékesíthetők, így a gettóvá válás, a szegregáció kialakulásának veszélye nagy.

Az 1980-as évek minőségi változást hoztak a telepi építkezések terén; az ekkor épült lakások egyre inkább magánkézben összpontosultak, az állami beruházások mértéke jelentősen csökkent. Ennek megfelelően az épületek változatosabb formát kaptak, magasabb áron lehetett értékesíteni azokat. Az egyik legismertebb közülük a Gazdagréti lakótelep, amely a nyolcvanas évek utolsó hullámában épült. Gazdagréten mára egy olyan mikroközösség alakult ki, ahol az embereket összeköti a közös élethelyzet és a lakóhelyi identitás: kialakultak a telepre jellemző szokások és az együttélés látens szabályai, amelyek meghatározzák a helyi kapcsolatokat, az elfogadott életvitelt.²⁰ A lakótelepekre általánosságban jellemző a helyi identitás kialakulása, azonban szélsőséges esetben ez szegregációhoz vezethet. Magyarországon az 1980-as évek végére lényegében megszűnt a lakótelepi építkezés, nagy részük ma is a fenti problémákkal – rossz minőségű lakóházak, alacsony lakásárak, a mikroközösség szabta szabályok – küszködik, amelyek megoldása még várat magára.

A lakóhelyi szegregációval együtt járó társadalmi problémák

A lakóhelyi szegregáció okozta társadalmi problémák régóta foglalkoztatják a szakembereket. Egedy szerint²¹ a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági változások mind a lakáspolitikára, mind a lakóhelyi szegregációra nagy hatással voltak. A kirekesztett területeken lakók életében ezek a változások halmozottan jelentek meg, így negatív hatásaik is erőteljesebben voltak érzékelhetők. A rendszerváltást követő gazdasági válság tovább növelte a szegregált telepeken élők létbizonytalanságát, továbbá a munkahelyek egyharmadának megszűnésével megjelent körökben a munkanélküliség is.²²

A gazdasági válság hatására megnőtt a mélyszegénységben élők száma, s ezzel párhuzamosan a társadalmi hierarchia csúcsán álló réteg meggazdagodott, így megnőtt a

²⁰ Hagen-Demsky (2005) 351–356.

²¹ Egedy (2001)

²² Ladányi-Virág (2009) 2–8.

szociális távolság a társadalom két véglete között.²³ Az állami munkahelyek megszűnésével sokan a társadalom peremterületeire szorultak, és arra kényszerültek, hogy a gazdaságilag elmaradott kerületekben, településeken telepedjenek le. A hátrányos helyzetű térségekben mind a munkavállalás, mind a kulturális, oktatási lehetőségek korlátozottak. A rendszerváltás hozta mélyszegénység tehát nemcsak anyagi, hanem jogi és társadalmi probléma is: a tartós munkanélküliség, az ezzel együtt járó alacsony életszínvonal magával hozta a rossz egészségügyi helyzetet, a tanulási lehetőségek hiányát és az alacsony mobilitást.²⁴

Szoboszlai szerint²⁵ a szegregált térségekben az alacsony foglalkoztatottsági ráta miatt fellazulnak az egyén társadalmi kapcsolatai. Értelemszerűen a vagyonosabb réteg jobb környékre költözik, s ez tovább mélyíti a szociális távolságot. Berényi és Zábrádi megállapítása szerint²⁶ az iparosítás, a népesség tömeges városba vonulása olyan új helyi problémákat szült, mint a bűnözés, a korrupció vagy a deviancia. Paul Cheshire angol gazdaságföldrajzi szakember szerint²⁷ a szociális szegregáció alapvetően jövedelmi, etnikai, demográfiai és oktatási különbségeken alapul. Emiatt a szegénységben élő emberek eleve olyan deprivált területeken laknak, ahonnan szinte lehetetlen kitörni. A peremterületeken épült lakónegyedek pedig rosszabb környezeti feltételekkel rendelkeznek, így az ott élők egészségügyi helyzete is lényegesen rosszabb az átlagnál. A szegregált telepekre jellemző a rossz légkör, a légszennyezés, a higiénias lehetőségek hiánya. Cheshire összefoglalásában²⁸ a deprivált területen élők a magas munkanélküliség miatt szegényebbek, alacsonyabb a várható élettartamuk, az oktatási és egészségügyi lehetőségeik korlátozottak, így nagyobb százalékban mutatnak antiszociális és törvénysértő viselkedést.

A lakóhelyi szegregációval járó társadalmi problémák halmozottan jelennek meg a korábban bemutatott lakótelepeken. Egedy 2001-ben a budapesti Havanna lakótelepen végzett kvalitatív mélyinterjúkat, amelyekben főként szubjektív életminőséggel kapcsolatos kérdések szerepeltek. A vizsgált területet a szakemberek az 1920-as években alakították ki, amikor a régi gyárépületeket szükséglakásokká építették át. A második világháború után lebontották a házakat, majd szövetkezeti és állami lakások épültek a helyükre. A lakótelep a rendszerváltás utáni privatizációs gyakorlat miatt nagyrészt magánkézbe került, azonban a híre ma is meglehetősen rossz, emiatt a lakáspiac szélére sodródott. A tanulmány rámutatott arra, hogy ez a tendencia érvényesül több lakótelepen is, főként Budapesten.²⁹ Egedy szerint³⁰ hazánkban a negatív hozzáállásnak több oka is van: az egységes lakóépületek, az ingerszegény környezet, a rossz építészeti megoldások és a speciális szociális problémák miatt értéktelenedtek el a lakótelepi lakások. A negatív folyamatok szükségessé tették a rehabilitációt, azonban a megújító

---

23 Uo.

24 Egedy (2001)

25 Szoboszlai (2004) 25–42.

26 Berényi–Zábrádi (2006)

27 Cheshire (2007)

28 Uo.

29 Egedy (2001)

30 Uó (2003) 107–121.

programok az épített környezet fejlesztésére helyezték a hangsúlyt, így a gazdasági és szociális problémák háttérbe szorultak.³¹

A bűnözés mint társadalmi probléma

A szegregált területeken megjelenő társadalmi problémák egyes esetekben a bűnözési ráta növekedésével járnak együtt. A szegregált lakóhelyek és az antiszociális viselkedés kapcsolata mind kutatói, mind kormányzati szinten nagy érdeklődést kiváltó téma. A két jelenség közötti összefüggés megértéséhez először tisztázni kell a bűnözés fogalmát, annak társadalmi okait.

A bűnözéssel foglalkozó szociológiai elméletek nem az egyénben, hanem a társadalomban gyökerező okokat igyekeznek feltárni. Durkheim elmélete szerint³² a társadalmi rend időszakos felbomlása (anómia) az oka a bűnözés elterjedésének, így normális velejárója a társadalomnak. Merton elméletének³³ a lényege, hogy a társadalom minden tagjának azonos céljai vannak, de az ehhez szükséges eszközök elosztása nem egyenlő. Emiatt az alsóbb osztályokban – ahová kevesebb eszköz jut el – feszültség alakul ki, és a tagok a nyomástól alternatív módon igyekeznek megszabadulni, ennek egyik fajtája a deviáns viselkedés. A kulturális deviancia elmélete szerint a hátrányos helyzetű, alsóbb osztályoknál az eltérő értékrend és a kulturális normák inkább megkövetelik a bűnözői magatartást.³⁴

A bűnözés elterjedése szociális és társadalmi probléma, így a pszichológia területén is egyre több kutatást lehet találni ebben a témában. Az ezzel kapcsolatos vizsgálatok, elméletek két nagyobb csoportra oszthatók: vannak olyan tanulmányok, amelyek a bűnelkövető családját, szocializációs sajátosságait, szociális kapcsolatait vizsgálják, míg más kutatók inkább a személyiségjellemzőkre koncentrálnak. A kriminális fejlődést mind a családi diszfunkciók, mind a környezeti ártalmak előhívhatják.

A devianciakutatásban külön figyelmet érdemel a fiatalkorú bűnelkövetés jelensége. A fiatalkori bűnözés kialakulásának okait négy részre lehet osztani:³⁵ az individuális szinthez tartozik az alacsony iskolázottság, a szegényes kortárskapcsolatok, családi szinten ok lehet az alacsony érzelmi kohézió és problémamegoldó képesség, a nem megfelelő szülői képességek. A kortárskapcsolatokat tartalmazó szinten a deviáns csoporthoz való csatlakozás lehet probléma, míg társadalmi szinten a bűnözés forrása az, hogy a társadalmi és szociális konstrukciók a családi gondolkodásmódon keresztül – amely több esetben elfogadottá teszi a bűnözést – érvényesülnek a fiatal életében.

A legtöbb mai elképzelés szerint a rizikótényezőknek négy nagy csoportját lehet megkülönböztetni: a család (bántalmazás, szegényes kommunikáció stb.), a kortárskapcsolatok (pl. kevés interakció kortársakkal), az iskolai teljesítmény és a mentális

31 Uo.

32 Durkheim (1897/1951), idézi: Adler et al. (2000)

33 Adler et al. (2000)

34 Uo.

35 Hinton et al. (2003) 167–173.

problémák megléte (pl. externalizáló problémák).³⁶ E négy kategórián belül minél több probléma, deficit adódik, annál nagyobb a veszély a deviáns viselkedés kialakulására. Az antiszociális csoportokkal, fiatalokkal való barátkozás nagyban hozzájárul a bűnözői életforma kifejlődéséhez.³⁷ Ez utóbbi gyakori a szegregált lakótelepeken, ahol a hátrányos helyzetű fiatalok gyakran hoznak létre bűnözői galeriket.

A lakóhelyi szegregáció és a bűnözés viszonya

Az előző fejezetben bemutatott deviáns viselkedés elterjedése erőteljesebbnek mutatkozott – és mutatkozik ma is – az elmaradottabb térségekben, ahol az alacsony jövedelem, az iskolázottság és a lakóhelyi szegregáltság korrelációt mutat a fiatalok bűnözők számával, mivel a hátrányos szociális helyzet kialakíthat normaellenes magatartást. Rizikótényezőnek számít a szegénység, az alacsony műveltség, a különböző foglalkozási atipikus jelenségek, a kedvezőtlen lakókörnyezet, a deviáns szülői minta. A bűnözők nagyrészt olyan zárt környezetből kerülnek ki, amely nagy érzelmi befolyással van az egyénre, és amelynek olyan normakonzerváló képessége van, amellyel szemben a társadalomnak nincs nagy befolyása. Ezekre a csoportokra csökkent munkavállalási hajlam, a szükségletkielégítés törvényellenes módja, kulturális igénytelenség, önbíráskodás jellemző. A bűnözés leginkább a hátrányos helyzetű, dezorganizációra hajlamos, nehezen integrálódó személyek körében terjed, akik képtelenek megteremteni a saját közösségük önszabályozó mechanizmusait.³⁸

A foglalkoztatottságban megjelenő különbségek, a létbizonytalanság és az állami gondoskodás hiánya miatt jelentősen megnőtt az anyagi jellegű bűncselekmények száma az 1990-es években. A szegregált területeken a létminimumhoz szükséges bűnözői viselkedés alakult ki, ezáltal a periferikus helyzet és a deviancia szorosan összefonódott. Jelenleg elmondható, hogy a szegregált helyzetből való kilépés nehezített, nincsenek meg hozzá a társadalmi lehetőségek. A kirekesztődés alapja a társadalom strukturális és kulturális változásaival összefüggő egyenlőtlenség és biztonsághiány.³⁹ A fogalom magában foglalja az érintettek marginalizálódását, elszegényedését, társadalmi elszigetelődését, sebezhetőségét és a teljes jogú társadalmi tagság hiányát.

Solt Ágnes és Virág György a szegregált telepekről írt a témához szorosan kötődő tanulmányt.⁴⁰ A vizsgált területre jellemző, hogy az itt élő emberek nagy része munkanélküli, a gyermekeket már öt-hat éves koruktól kezdve felnőttként kezelik, így az iskola elvégzése is megterhelő számukra. A szülőknek sem módjuk, sem eszközük nincsen a következetes neveléshez. A testi vagy verbális fenyegetésen túl nem alkalmaznak más nevelési módszert. A gyerekek így elhanyagoltá válnak, hiszen „neveletlenül”, „szabadon” nőnek fel. A kutatók szerint ez azt eredményezte, hogy ezeken a területeken

36 Dembo et al. (2008) 644–670.

37 Nijhof et al. (2010) 289–305.

38 A bűnözői lét és a zárt környezeti tényezők közötti összefüggésről részletesen lásd Gönczöl Katalin munkáit: Gönczöl (1989) 65–84.; uó (1993) 37–48.; Gönczöl et al. (1996)

39 Lévy (2009) 88–108.

40 Solt–Virág (2010) 202–227.

elfogadottabbá vált a bűnözés mint létforma (főleg a testi sértés, a lopás vagy akár a garázdaság is).

A szegregált gettókra az emberek „fekélygöcként” tekintenek, emiatt már csak azok költöznek ezekre a telepekre, akik a társadalom peremére szorultak.⁴¹ A lakóhelyi megbélyegzés és stigmatizáció idővel azt eredményezi, hogy az ilyen területen élők nem támaszkodhatnak az informális közösségre, a túlélés érdekében pedig feketemunkára vagy bűnözésre kényszerülnek. A tartós nélkülözésből fakadó szegénység megnöveli az anyagi jellegű bűncselekmények elkövetésének valószínűségét, azonban önmagában nem magyarázza a bűnözői lét kialakulását.⁴² A szegregált lakóközösségekben az értékek és a normák sérülnek, mivel a társadalom szabályozó hatása kevésbé érvényesül.⁴³ Ez oda vezethet, hogy más eszköz hiányában az egyén csak illegális tevékenységgel tud javítani az életkörülményein. A rossz viszonyok között élők már a szüleiktől és a kortársaitól is negatív mintákat tanultak el, emiatt a deviáns viselkedés motivációja fennmarad az adott területen. Jellemző, hogy a szegregált telepeken nagyfokú tolerancia alakul ki bizonyos normasértő cselekményekkel szemben. Herczog Mária gyermekvédelmi szakember szerint⁴⁴ a gyermekek 15–20 százaléka élethelyzeténél fogva potenciálisan veszélyeztetett csoportba tartozik. A lakhatási problémák, a földrajzi izoláció együtt jár a gazdasági deprivációval, az alacsony iskolázottsággal, a szerhasználattal, illetve a morális keretek hiányával. A szocializációt befolyásoló intézmények gyakran integráció helyett felerősítik a szegénység újratermelődésére ható tényezőket, a tartós leszakadás, a lakóhelyi és iskolai szegregáció pedig negatívan hat a társadalmi összetartozásra.⁴⁵

Lévay Miklós kriminológus szerint⁴⁶ az európai kriminológiai gondolkodásban nagy hangsúlyt kap a társadalmi kirekesztés és a bűnözés viszonyának vizsgálata. A társadalmi dezintegrálódás értelemszerűen növeli a bűnözői hajlandóságot azáltal, hogy olyan környezetet teremt, ahol a normakövető viselkedés fejlődése akadályozott. Lévay kiemeli⁴⁷ azokat a közrend javítására irányuló törekvéseket, amelyek nem a bűnözés visszaszorítására irányulnak, hanem további területi szegregációt eredményeznek; a térfelügyelő kamerarendszerek kiépítése például együtt jár a droghasználók, hajléktalanok kiszorításával az adott területről, tovább mélyítve a kirekesztettségüket.

Egy amerikai kutatók által készített tanulmány⁴⁸ az etnikai szegregáció és a városi erőszak kapcsolatát mutatja be. A cikk szerzői szerint a csoportok közötti erőszakot a szegregáció ideológiai háttere határozza meg. A feszültség kialakulásának elengedhetetlen feltétele a bizalmatlanság, az egymással szembeni intolerancia és a gyűlölködés, amely gyakran etnikai alapú. Az integráció csak abban az esetben lehet eredményes, ha a csoportok közötti szociális távolság kismértékűnek mondható, ilyenkor a kölcsönös tisztelet és a tolerancia kialakítása az elsődleges feladat. Szélsőséges esetben azonban

41 Wacquant (2007) 66–77.

42 Erdei (2013) 59–67.

43 Uo.

44 Herczog (2008) 97–106.

45 Uo.

46 Lévay (2009)

47 Uo.

48 Bhavnani et al. (2014) 226–245.

az integráció nem lehetséges, ilyenkor a csoportok közötti interakciók csökkentése, a területi szegregáció lehet csak megoldás a problémára.

Póczik Szilveszter történész és kriminológus az etnikai csoportok migrációjával foglalkozott 2011-es tanulmányában.⁴⁹ Egy adott lakóhelyen a bevándorlás során etnokulturális kisebbségek jönnek létre, amelyek a domináns helyi társadalommal valamilyen interakcióba lépnek. Ez kétirányú lehet: az asszimiláció során különböző mértékben beolvadnak a többségi társadalomba, míg a szegregáció hosszú távon feszültségekhez vezethet. Póczik szerint, amennyiben a bevándorló kisebbség „ellenérdekelt közösségként” definiálja önmagát, az negatív hatással lehet a helyi közbiztonságra, elzárkózást és ellenérzéseket vált ki a többség tagjaiból. Az ilyen szegregált közösségekben élő kisebbségek alkalmasak arra, hogy a szélsőséges csoportok beszippantsák őket. Az esetleges normaszegő magatartás kialakulása gyakran csoportközi konfliktus eredménye; a szegregált etnikai kisebbségek esetében a leggyakoribb bűnözési forma az emberkereskedelem, a vagyoni elleni bűncselekmény, a szervezett bűnözés, a galeribűnözés kialakulása. Az etnikai migráció egyik legismertebb példája az amerikai rabszolgatartó idők utáni afroamerikai társadalom; a múlt századfordulón a felszabadult rabszolgák tömegei vándoroltak a városokba, azonban képzettség hiányában és az erős rasszizmus miatt a fehér lakosság nem fogadta be őket. Idővel a mélyszegénység viszonyai között helyi zárványtársadalmak alakultak ki, amelyek szembe fordultak a többségi társadalommal.⁵⁰ Habár a 21. századra ezek a zárt közösségek már nagymértékben asszimilálódtak, a probléma egyes területeken továbbra is fennáll.

Összegzett következtetések

A társadalom peremterületére szorult rétegek elszigetelődése jelentős mértékben növekedett az elmúlt húsz évben. A leszakadás fő okai közé sorolható a szegénység, az alacsony iskolázottság, a munkanélküliség, a politikai és szociális jogok sérülése és kiemelten az elszigeteltség. A szegregált lakótelepek kialakulását elősegítette a rendszerváltás előtti szociális céllal készült lakások privatizációja. A jobb anyagi helyzetben lévő családok gyakran a lakás megvétele után magasabb presztízsű környékre költöztek. Ezáltal e telepek idővel a lakáspiac szélére sodródtak, a lakók már nehezen tudták – és tudják ma is – eladni lakásaikat. Az elgettősodott környékeken idővel az egészségügyi ellátás, az oktatás és a közbiztonság is romlott, s ez olyan negatív spirált eredményezett, amelyből nehéz kitörni. A szegregáció gyakran generációkon átívelő jelenség, a hátrányos helyzet halmozódik az évek során. A jövedelemalapú lakóhelyek kialakulása azt eredményezte, hogy egyes térségekben élesen elkülönülnek egymástól a jobb anyagi helyzetben élők a társadalom szegényebb rétegeitől. Ennek megfelelően a vagyonosabb környéken jobb infrastruktúra alakulhatott ki, magasabb oktatási és egyéb életmódbeli lehetőségek jelentek meg, ezáltal az itt élők nagyobb potenciállal rendelkeznek. Az elmaradottabb térségekben, városi kerületekben élők számára a fejlődési alternatívák korlátozottak, ez a tendencia pedig már gyermekkorban kiütöközhet.

49 Póczik (2011) 35–51.

50 Uo.

A fentiek alapján elmondható, hogy a szegregált telepeken kialakult deviáns viselkedésnek számtalan mikro- és makrotársadalmi oka lehet. A hosszú ideig fennálló szegregált helyzet azt eredményezheti, hogy a felnövő gyerekek szülőként is nehezebb helyzetbe kerülnek, a szocializációs és társadalmi hátrány miatt a nevelési eszközök tekintetében korlátozottak. Ez diszfunkcionális családok létrejöttét eredményezheti, amelyekben a normaszegő magatartás tiltása nem alakult ki. Az olyan fiatal, aki már gyermekkorától szociális kítaszítotttságot él át, később még kevésbé tud asszimilálódni a többségi társadalomhoz, mivel a kötődések ilyen mértékű lazulása tovább nehezíti az integrációt.

Fontos kiemelni, hogy a társadalmi peremhelyzetten kívül etnikai különbségek is okozhatnak lakóhelyi szegregációt. A nyugat-európai vagy egyesült államokbeli nagyvárosokban régóta jelen vannak a nemzetiségi alapon szerveződő kerületek, ahol előfordul, hogy a helyi kisebbség a gátja az integrációs folyamatoknak. Ilyen esetben a kisebbségi kultúra, a történelem és a szokások ápolása szemben állhat a többségi társadalom elvárásaival, s ez komoly súrlódásokhoz vezethet. Az állam szintjén mind az integráció elősegítését, mind a hagyományok ápolásának lehetőségét biztosítani kell. Ezzel szemben a gazdasági alapon létrejövő lakóhelyi szegregáció felszámolását érintő megoldások alapvetően anyagi nehézségekkel járhatnak együtt: ilyenek lehetnek a budapesti elmaradott kerületeket érintő rehabilitációs programok, az iskolai szegregáció felszámolására tett kísérletek, a szegregált területen élők munkalehetőségeinek kiszélesítése, a helyi szolgáltatások bővítése.

IRODALOMJEGYZÉK

- Adler, Freda – Mueller, Gerhard O. W. – Laufer, William S. (2000): *Kriminológia*. Budapest, Osiris.
- Andorka Rudolf (1997/2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.
- Berényi B. Eszter – Zábrádi Zsolt (2006): Budapest térszerkezetének vizsgálata faktorökológiai módszerekkel. In: *III. Magyar Földrajzi Konferencia. CD-kiadvány*. Forrás: http://geogr.elte.hu/TGF/TGF_Cikkek/berenyizabradi.pdf (2014. 05. 10.)
- Bhavnani, Ravi – Donnay, Karsten – Miodownik, Dan – Mor, Maayan – Helbing, Dirk (2014): Group segregation and urban violence. In: *American Journal of Political Science*, Vol. 58. No. 1. 226–245.
- Cheshire, Paul (2007): *Segregated neighbourhoods and mixed communities. A critical analysis*. York, Joseph Rowntree Foundation.
- Dembo, Richard – Wareham, Jennifer – Poythress, Norman – Meyers, Kathleen – Schmeidler, James (2008): Psychosocial functioning problems over time: A latent class transition analysis. In: *Crime & Delinquency*, Vol. 54. No. 4. 644–670.
- Durkheim, Emilé (1897/1951): *Suicide: A study in Sociology*. New York, The Free Press.
- Egedy Tamás (2001): A társadalmi kirekesztés és a lakótelepek. In: *Tér és Társadalom*, 15. évf. 1. sz. 91–110.
- Egedy Tamás (2003): A lakótelep-rehabilitáció helyzete hazánkban. Elméleti és gyakorlati kérdések. In: *Földrajzi Értesítő*, 52. évf. 1–2. füzet, 107–121.
- Erdei Gábor (2013): A bűnözés társadalmi-gazdasági aspektusai. In: *Hadtudományi Szemle*, 6. évf. 2. sz. 59–67.
- Gönczöl Katalin (1989): Hátrányos helyzet és bűnözés. In Gáti Ferenc (szerk.): *Szemelvények a hazai gyermek- és ifjúságvédelem irodalmából. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Gönczöl Katalin (1993): A bűnözés társadalmi összefüggései. In: *Társadalmi Szemle*, 48. évf. 3. sz. 37–48.

- Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (1996): *Kriminológiai ismeretek – bűnözés – bűnözés-kontroll*. Budapest, Corvina Kiadó.
- Hagen-Demsky, Alma (2005): Helyi társadalom egy budapesti lakótelepen. In: *BUKSZ*, 17. évf. 4. sz. 351–356.
- Herczog Mária (2008): Ifjúság, bűnözés, devianciák. In: *Új Ifjúsági Szemle*, 6. évf. 2. sz. 97–106.
- Hinton, Jeff W. – Sheperis, Carl – Sims, Pat (2003): Family-based approaches to juvenile delinquency: A review of the literature. In: *The Family Journal*, Vol. 11. No. 2. 167–173.
- Ladányi János – Virág Tünde (2009): A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piacgazdaság átmeneti időszakában. In: *Kritika*, 38. évf. 7–8. sz. 2–8.
- Lévai Miklós (2009): Társadalmi kirekesztődés és bűnözés. A rendszerváltás utáni kriminálpolitikai megközelítések Magyarországon és a társadalmi kirekesztődés. In Borbíró Andrea – Kerezyi Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I*. Budapest, Igazságügyi Minisztérium.
- Macy, Michael W. – Van de Rijt, Arnout (2006): Ethnic preferences and residential segregation: Theoretical explorations beyond Detroit. In: *Journal of Mathematical Sociology*, Vol. 30. No. 3–4. 275–288.
- Nijhof, Karin S. – Scholte, Ron H. J. – Overbeek, Geertjan – Engels, Rutger C. M. E. (2010): Friends' and adolescents' delinquency: The moderating of role of social status and reciprocity of friendships. In: *Criminal Justice and Behavior*, Vol. 37. No. 3. 289–305.
- Póczik Szilveszter (2011): Nemzetközi migráció – biztonságpolitikai, rendészeti aspektusok. In Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid (szerk.): *Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között*. Pécs, Publikon Kiadó.
- Solt Ágnes – Virág György (2010): Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban. In: *Kriminológiai Tanulmányok*, 47. kötet, 202–227.
- Soósné Velencei Ildikó (2010): Szegregáció, integráció vagy inkább szocializáció? I. rész. In: *Új Katedra*, 3. évf. 1. sz. 18–23.
- Szoboszlai Zsolt (2004): Szegénység, marginalizáció, szegregáció. Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezéséhez. In: *Tér és Társadalom*, 18. évf. 3. sz. 25–42.
- Wacquant, Loïc (2007): Territorial stigmatization in the age of advanced marginality. In: *Thesis Eleven*, Vol. 91. No. 1. 66–77.

ABSTRACT

The presence of deviant behaviour in segregated areas

SZIJÁRTÓ Lívია

The end of communism in Hungary initiated an economic change, which resulted in high unemployment rates, while other people have gained significant financial advantages during the development of capitalism. In certain areas of the country the economy has not recovered and the spread of poverty was accompanied by the migration of the people who live in better financial situations, causing the devaluation of houses. In these areas unemployment, existential insecurity and extreme poverty are permanent and widespread. The opportunities of the people living in underdeveloped regions are limited in regards to education and employment. Financial-based residential segregation weakens the regulatory role of the state, thereby it motivates antisocial behavior. This study aims at presenting the socialization problems and social difficulties of living in segregated areas.

Keywords: residential segregation, socialization problems, poverty, antisocial behavior, crime